

УДК 342.722(083.71)(045)

ЮРИНЕЦЬ Ю.Л., доктор юридичних наук, професор.ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0281-3251>.**ЛЕТКІВ Р.**, здобувач вищої освіти бакалаврського рівня.ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0674-8728>.**ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ГІДНІСТЬ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ**DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.1\(52\).324653](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.1(52).324653)

Анотація. У статті розглядаються питання правових механізмів захисту права людини на гідність в умовах правового режиму воєнного стану та мобілізації в Україні. У роботі використано порівняльно-правовий, історичний, метод системного аналізу, історико-правовий, формально-юридичний, метод аналогії. Визначено, що в умовах правового режиму воєнного стану та мобілізації захист прав людини набуває неабиякої актуальності, зокрема, захист права людини на гідність є невід'ємним елементом, на який повинен поширюватися механізм захисту прав людини. Зазначено, що модернізація законодавства із чітким дотриманням норм міжнародного права суттєво вплине на удосконалення механізму захисту прав людини, що у свою чергу призведе до зменшення кількості правопорушень, учинених проти людини та громадянина представниками державних органів в умовах мобілізаційного процесу. В умовах воєнного стану протиправні дії представників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки негативно впливають на мобілізаційний процес та залучення громадян України до військової служби у Збройних Силах України, що у свою чергу має негативні наслідки для обороноздатності держави та військового потенціалу, який безпосередньо впливає на шлях до Перемоги. В таких умовах держава повинна забезпечити чіткий та законний механізм захисту прав людини, тому що внутрішня політика уряду щодо своїх громадян має беззаперечний вплив на стабільність усередині суспільства та країни.

Ключові слова: права людини, право людини на гідність, механізм захисту прав людини, правовий режим воєнного стану, мобілізація, територіальний центр комплектування та соціальної підтримки, Конституція України, воєнний стан.

Summary. The article examines the issues of legal mechanisms for protecting the human right to dignity under the legal regime of martial law and mobilization in Ukraine. The work uses the comparative-legal, historical, method of system analysis, historical-legal, formal-legal, method of analogy. It is determined that under the legal regime of martial law and mobilization, the protection of human rights becomes extremely relevant, in particular, the protection of the human right to dignity is an integral element to which the mechanism for protecting human rights should apply. It is noted that the modernization of legislation with strict adherence to the norms of international law will significantly affect the improvement of the mechanism for protecting human rights, which in turn will lead to a decrease in the number of offenses committed against a person and a citizen by representatives of state bodies under the conditions of the mobilization process. Under martial law, illegal actions by representatives of territorial recruitment and social support centers negatively affect the mobilization process and the involvement of Ukrainian citizens in military service in the Armed Forces of Ukraine, which in turn has negative consequences for the state's defense capability and military potential, which directly affects the path to Victory. In such conditions, the state must provide a clear and legal mechanism for protecting human rights, because the government's internal policy towards its citizens has an undeniable impact on stability within society and the country.

Keywords: human rights, human right to dignity, human rights protection mechanism, legal regime of martial law, mobilization, territorial center of recruitment and social support, Constitution of Ukraine, martial law.

Постановка проблеми. Захист прав людини завжди був об'єктом досліджень для науковців, юристів-теоретиків, юристів-практиків та філософів. Наслідками цих досліджень ставали нормативно-правові акти, правові концепції, міжнародні договори, праці юристів-мислителів та міжнародні інституції, які гарантували, затверджували та захищали права людини. Шлях затвердження сталого та чіткого механізму захисту прав людини, на нашу думку варто розпочинати з ХХ століття, коли були прийняті найголовніші міжнародні документи, такі як “Загальна декларація прав людини”, “Міжнародний пакт про громадянські та політичні права” й інші нормативно-правові акти, які ставали на захист прав людини. Без сумніву, право, як система людських цінностей, створених історією людства, – це цінності, якими людина наділена від народження та які потрібно захищати. Особливу увагу захисту прав людини потрібно приділяти у воєнний час, але брати за об'єкт уваги не тільки вчинені військові злочини та акти збройної агресії, а й політику, яку держави, що воюють, провадять щодо громадян.

Результати аналізу наукових публікацій. Дослідженням механізмів захисту прав людини в Україні, зокрема під час різних особливих правових станів, поєднання національного і міжнародного права та дослідження питань про захист права людини на гідність, займалися такі вчені, як О. Бучинський, О.В. Грищук, М.І. Козюбра, О.І. Косілова, М.Г. Кравченко, К.В. Кравченко, А.В. Матат, Н.І. Цекалова, Х.К. Солодовнікова, О.В. Марусяк, Р.С. Мельник, О.Я. Орловський, Т.В. Чехович та інші. В умовах правового режиму воєнного стану, який триває в Україні понад два роки, забезпечення функціонування цих державно-правових аспектів є необхідним для забезпечення статусу Української держави як правової, що у свою чергу впливає на міжнародне становище України та внутрішні суспільні процеси.

Метою статті є визначення протиправних дій, що вчиняються щодо громадян України в умовах правового режиму воєнного стану та мобілізаційного процесу, які супроводжується порушенням, закріпленим у Конституції України права на гідність, яка вважається як національним, так і міжнародним правом як найвища соціальна цінність.

Виклад основного матеріалу. Право людини на гідність до початку ХХ століття здебільшого трактувалося з філософської, моральної, психологічної та релігійної точки зору. Ставлення суспільства до цього права пройшло дуже складний шлях і ранні спроби відобразити гідність людини у правових нормах зазвичай зазнавали невдач. Перші вдалі спроби запровадити до правових систем та законодавств поняття гідність у правових нормах припадають на XVII – XVIII століття, коли розпочався шлях становлення конституціоналізму та ідеї правової держави. Найбільшими натхненниками та де-факто вченими, які займалися дослідженням цього питання, у цей відрізок часу можна вважати Жан-Жака Руссо, Шарля Луї де Монтеск'є та Григорія Сковороду, саме вони стали найбільш відомими прихильниками правової держави, у якій люди повинні мати широкий спектр прав, власне і право на гідність.

Остаточне становлення права на гідність, як і усіх інших невід'ємних прав людини, відбулося у другій половині ХХ століття, після закінчення Другої світової війни, коли почали працювати механізми міжнародного права, які не одним нормативно-правовим актом встановлювали захист на невичерпні права людини, зокрема, і право на гідність.

Тим не менш гідність і досі є об'єктом розуміння для науковців. Поняття “право на гідність” продовжує ними вивчатися, а в умовах постійних змін у суспільстві це право набирає всеосяжних доповнень, як зі сторони суспільства так і зі сторони держави.

О.Я. Орловський., М.І. Бондарчук зазначали, що сутність поняття “людська гідність” є системоутворюючою, що створює систему сучасного права соціального захисту. На їхню думку, “людська гідність”, а точніше її захист, є невід'ємною ознакою

соціальної держави. Генеза вчення про право гідності є тісно пов'язана з розвитком ідеї про права людини [1].

Вітчизняні вчені розрізняли декілька підходів для розуміння права на гідність.

З однієї сторони, людську гідність можна розуміти як одну із багатьох свобод людини, з іншої, традиційної, – як вияв позитивного права та як те, що охороняється від усіх інших суб'єктів права. Автори наголошують, що *право на гідність – це правовий вияв, який у основі повинен визначатися моральними рисами, приписами та відповідними їм нормам*. Фактично, така думка уособлює те, що людська гідність – це універсальне поняття, яке має під собою сукупність усіх інших. Будь-які протиправні дії щодо людини розцінюються як порушення права гідності, що у свою чергу повинно спрямовувати національне та міжнародне законодавство на активну працю, задля того, щоб захищати це право.

Власне найголовнішим досягнення міжнародної спільноти у сегменті права на гідність, так як і усіх інших людських прав, варто вважати затвердження міжнародного законодавства, яке регулює та захищає це право. Так, у міжнародному праві, такі документи, як “Загальна декларація прав людини”, “Міжнародний пакт про громадянські та політичні права”, “Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання”, “Європейська Конвенція з прав людини і основоположних свобод” та інші міжнародні нормативно-правові акти та договори, становлять фундамент для захисту прав людини на життя, гідність, недоторканість тощо. Щодо національного законодавства, то в Україні “право на гідність” подлягає захисту Конституцією України, Цивільним Кодексом України, Кримінально-процесуальним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами.

У ХХІ столітті поняття “гідність” тлумачиться зі своєю специфікою. Власне захист цього права в Україні здійснювався не тільки у правовому порядку. У 2004 році в Україні відбулася “Помаранчева революція”. Тоді право на вільні, не сфальсифіковані вибори, визнані Конституцією України, частина українського суспільства відстоювала шляхом демонстрацій та мітингів. У 2013 – 2014 році, відбулася “Революція гідності”, коли українське суспільство визначило для себе та світового суспільства, що їхнє право на гідність не може бути ніким порушене чи пригнічене.

Оцінюючи ці історичні події та політико-правові прецеденти, робиться висновок, що “гідність” – це поняття, яке вбирає у себе велику кількість прав та свобод людини, а не є сталим та визначеним правом. Якщо звертатися до тлумачення співвідношення права людини на гідність та внутрішньої політики держави щодо своїх громадян, то М.І. Козюбра зазначає, що права людини та держави існують у нерозривному зв'язку. Однак через позитивістське минуле, держава стає де-факто апаратом примусу, який тією чи іншою мірою обмежує права людей. Він зазначає, що позитивізм не розглядає людину як активного учасника процесу правотворення, що у свою чергу дає наслідок у вигляді права, яке виступає виключно регулятором суспільних відносин. Про такий підхід М.І. Козюбра писав так: “Такий підхід до відносин права і людини принижуює людську гідність, перетворює людину, в кращому разі, на “суб'єкта права”, тобто учасника правовідносин, які знову-таки виникають на основі встановлених державою норм, є їхнім наслідком” [2, с. 46].

Звертаючи увагу на багатоманітність поняття “право на гідність”, можна зробити висновок, що будь-які протиправні дії щодо людини, можуть визначатися як порушенні права на гідність. В таких умовах держава повинна забезпечити захист цього права, задля утримання суспільного порядку та стабільності в державі. Права людини повинні

захищатися у будь-яких правових станах, незалежно від стану справ у державі. Зокрема, Україна в умовах правового режиму воєнного стану, повинна забезпечувати свій статус правової держави та здійснювати, будь-які, законодавчі та виконавчі дії відповідно до норм визначених міжнародним та національним законодавством.

Від початку повномасштабного вторгнення Українська держава перебувала у різному становищі, однак в умовах воєнного стану та мобілізаційного процесу, від початку їх введення, захист прав людини набув неабиякої актуальності.

24 лютого 2022 року в Україні згідно Указу Президента України В. Зеленського № 64/2022 [3] почав діяти правовий режим воєнного стану, який відповідно до статті 64 Конституції України обмежував права та свободи людини і громадянина передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України [4].

Правовий режим воєнного стану регулюється Конституцією України та Законом України “Про правовий режим воєнного стану”. В умовах повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, почали з’являтися прецеденти, коли тим чи іншим чином права та свободи громадян обмежувалися. В таких умовах в українському суспільстві виникли питання про легальність таких дій, їхню законність та необхідність. Було відомо, що заходи, які українська влада почала запроваджувати щодо обмеження прав людини і громадянина, є чітко визначені та законно затверджені. Так, стаття 8 Закону України “Про правовий режим воєнного стану” затверджує ряд заходів, які можуть обмежувати права та свободи людини і громадянина, до прикладу: пункт 4 частина 1 статті 8 цього закону визначає, що один із заходів правового режиму воєнного стану – це примусове відчуження майна, що перебуває у приватній чи комунальній власності тощо [5].

Звісно, просто взяти та забрати майно держава не може. Стаття 23 цього Закону передбачає порядок відшкодування збитків, завданих в умовах воєнного стану. Відповідно до частини 1 статті 23, якщо збитки, завдані під час воєнного стану, не були відшкодовані або були частково відшкодовані, у такому випадку держава компенсує завдані збитки у повному обсязі [5]. Якщо ж майно фізичних чи юридичних осіб збереглося після закінчення правового режиму воєнного стану, особа має право відповідно до частини 2 статті 23 [5] у судовому порядку вимагати повернення такого майна, цим самим захищаючи своє право на власність, яке визначене статтею 41 Конституції України [4].

Законом України “Про правовий режим воєнного стану” статтею 8, а саме пунктом 6 частини 1 обмежується конституційне право, яке визначається статтею 33 Конституції України, вільно пересуватися та залишати територію України, крім цього пунктом 8 частини 1 статті 8 цього закону забороняється проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів, таке обмеження діє задля забезпечення суспільної безпеки та міцності конституційного ладу в Україні [4; 5]. Також невід’ємним елементом правового режиму воєнного стану є комендантська година, яка визначається частиною 5 статті 8 Закону України “Про правовий режим воєнного стану” порядок запровадження якої визначає Кабінет Міністрів України [5]. Комендантська година – це заборона перебування у певний період у громадських місцях. Тобто, правовий режим воєнного стану, спрямований на певне обмеження прав людини в цілях забезпечення стійкості конституційного ладу, забезпечення територіальної цілісності України та з метою захисту державної безпеки [5].

Такі дії, щодо прав та свобод людини і громадянина є необхідними в умовах воєнного стану, але обмеження прав людини і громадянина, що визначається статтею 64 Конституції України [4] не означає, що механізми захисту прав людини перестають функціонувати. Згідно частини 1 статті 10 Закону України “Про правовий режим

воєнного стану”, повноваження правоохоронних органів, судових та інших органів публічної влади, не можуть не здійснюватися. Тобто припинення правоохоронних та судових функцій держави є неможливим, а як наслідок ці механізми правоохоронного та судового захисту повинні функціонувати як під час правового режиму воєнного стану, так і в мирний час. Стаття 12² цього Закону визначає, що судова система в умовах правового режиму воєнного стану діє відповідно до Конституції та Законів України і не може бути обмежена [5]. Тобто така інстанція як суд, повинна здійснювати свої функції незалежно від правового режиму в Україні з усіма принципами верховенства права, законності та незалежності задля забезпечення захисту прав індивіда, суспільства та держави.

Функціонування судів є одним із найважливіших аспектів правової держави, і саме перед судами, під час дії воєнного стану, стоїть завдання забезпечення функціонування судової гілки влади, яка беззаперечно має вплив на усі верстви держави, а злагоджена система правосуддя, яка стоїть на варті права, є показником стабільної держави. Зокрема, правосуддя в умовах правового режиму воєнного стану, відповідно до статті 26 цього Закону, здійснюється виключно судами України відповідно до норм, які закріплені у Конституції України, прискорення чи уповільнення судового процесу, так само як і створення особливих чи надзвичайних судів – забороняється, а доступ громадян України до судів не може бути обмеженим [5].

У зв'язку з тим, що воєнний стан в Україні триває понад 2 роки, у суспільства виникають питання, щодо законності влади, дій влади та законності обмеження прав людини і громадянина, підставою для затвердження гарантій законності виступає стаття 19 цього закону, яка визначає, що гарантіями законності є заборона в умовах правового режиму воєнного стану: зміни Конституції України, заборона зміни Конституції Автономної Республіки Крим, проведення виборів, мітингів, страйків, демонстрацій, всеукраїнських референдумів [5]. Звісно закони воєнного часу відрізняються від законів мирного часу, тому в умовах правового режиму воєнного стану певні права можуть перетворитися на обов'язки. Так, згідно статті 43 Конституції України кожен має право на працю [4], але в умовах воєнного стану це право може замінитися обов'язком, який має назву “трудова повинність”, порядок якої визначає стаття 20 цього Закону [5]. Особи та громадяни, відповідно до цієї правової норми, які підлягли трудовій повинності, повинні забезпечуватися усіма благами задля забезпечення своїх життєдіяльних потреб, до прикладу: відповідно до статті 2 Кодексу законів про працю особа повинна отримати заробітну плату не нижче встановленого державного мінімуму [5]. Також такі особи, відповідно до статті 2 Кодексу законів про працю, мають право на належне медичне забезпечення та відпочинок [6]. У разі, якщо такі потреби не є забезпечені, то особа має право, відповідно до статті 16 Цивільного кодексу України задля захисту свого немайнового права, звернутися до суду з позовною заявою задля захисту свого права [7], визначеного частиною 4 статтею 43 Конституції України, яка затверджує те, що кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, яка не є нижчою ніж визнана законом [4]. Крім цього таке право громадян затверджується Цивільним кодексом України, а саме частиною 4 статті 293 [7]. А також задля захисту права, яке визначене статтею 45 Конституції України, яка встановлює право відпочинку для тих, хто працює, особа теж має право звернутися до суду [4].

Стає зрозуміло, що всі ці заходи направлені для забезпечення функціонування держави в умовах воєнного стану, саме в період коли ведуться бойові дії права перетворюються на обов'язки, а обов'язки стають загальнообов'язковими та суворими для всіх, за невиконання яких або їх порушення, згідно статті 25 цього закону, настає відповідальність згідно із законом [5].

Воєнний стан – це період у житті держави, коли питання про узурпацію влади стоїть дуже гостро, тому що відповідно статті 19 цього Закону проведення виборів забороняється [5], а, як наслідок, громадяни України, фактично, позбавляються виборчого права і результатом такої державної політики може стати ілюзія того, що ті демократичні та республіканські засади, які визначені у Конституції України є всього на всього словами на папері. Думок добре це чи погано може бути безліч, однак відповідно до статті 5 Конституції України: владу в Україні узурпувати ніхто не може [4], а система в державі побудована так, що узурпація влади або неможлива, або її запровадження займе дуже тривалий час. Так відповідно до статті 22 цього Закону, визначається, що правовий режим воєнного стану не може бути використаним як інструмент для захоплення влади та порушення прав та свобод людини, будь-які насильницькі дії, щодо населення забороняються [5]. Фактично ця правова норма – це уособлення статусу України як міжнародно-правової держави, що показує те, що в Україні діють принципи верховенства права, гласності, законності, вільності та демократизму.

Невід’ємною частиною правового режиму воєнного стану є мобілізація.

24 лютого 2024 року виданий Указ Президента України В. Зеленського № 69/2022 “Про загальну мобілізацію” [8]. Мобілізація була проголошена по всій території України, а нормативну базу мобілізації склали такі Закони України: “Про військовий обов’язок і військову службу”, “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”, “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”, “Про оборону України”, “Про правовий режим воєнного стану” та інші нормативно-правові акти [9]. Механізм мобілізації в Україні станом на зараз є досить суперечливим. Проблематика механізму мобілізації постає фактично у всіх її сферах. Насамперед, проблема постає у виконанні своїх обов’язків працівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. Згідно з Положенням “Про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки”, а саме пунктом 8 – завданнями працівників ТЦК є виконання законодавства з питань військового обов’язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації у чітко визначеному порядку [10].

На жаль, зараз працівниками ТЦК зазвичай вчиняються неправомірні акти, такі як: викрадення людей, побиття, змушення до укладання контрактної служби та її подальше несення у Збройних Силах України. Варто зазначити, що ці дії порушують не тільки правові норми зазначені у правових нормах Кримінального кодексу України, а й конституційне гарантоване право гідності людини. Зокрема, у статті 3 Конституції України визначається, що *людина її честь та гідність є найвищою соціальною цінністю* [4], та – більше, “Загальна декларація прав людини”, а саме стаття 5 зазначає, що *ніхто не повинен зазнавати дій, які направлені на приниження його гідності* [11]. Зважаючи на це, окремі дії представників ТЦК можна вважати антиконституційними та такими, які суперечать міжнародному праву.

Українське суспільство вороже сприймає такі дії представників ТЦК, а сам процес мобілізації стає генератором негативного ставлення громадян до будь-яких рішень, дій та заходів, які запроваджує влада щодо мобілізаційного процесу. В умовах, коли органи виконавчої влади, у деяких випадках, неправомірно здійснюють мобілізаційні процеси, а суспільство чинить супротив механізму мобілізації, необхідно, зважаючи всі нюанси, приймати рішення, які повинні зупинити процес суспільного невдоволення, тому що такі прецеденти можуть призвести до анархії в державі. Саме тому Верховна Рада України ще в 2023 році розпочала розробляти нормативно-правовий акт, який б стабілізував процес мобілізації та вирішив усі прогалини у законодавстві, які стосуються мобілізації. 16 квітня 2024 року В. Зеленський підписав Закон України “Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку”, фактично, цей Закон повинен врегулювати усі аспекти підготовки до мобілізації, саму мобілізацію, проходження військової служби, бронювання від неї та звільнення з військової служби [12]. Причиною прийняття цього Закону стало: певне невиконання процесу мобілізації, суспільне занепокоєння щодо мобілізації, порушення прав громадян в умовах мобілізації та певна невизначеність до процесів, які супроводжують мобілізацію. Якщо аналізувати стан справ в Україні зараз, то ситуація досить складна. Право та обов’язок, фактично, поглинають одне одного і зазвичай трапляються прецеденти, коли для виконання обов’язку органи виконавчої влади здійснюють заходи, які обмежують або порушують права громадян.

Стаття 65 Конституції України зазначає, що Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов’язком громадян України [4].

Якщо звернутися до нового Закону про мобілізацію, то він дає визначення цього обов’язку, а саме у редакції статті 1 Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” йдеться про те, що військовий обов’язок та захист Вітчизни є конституційним обов’язком громадян України, який направлений на підготовку громадян України для захисту Вітчизни та для забезпечення Збройних Сил України особовим складом [13]. Якщо Конституція України та законодавство визначає обов’язком захист Вітчизни, тоді повинен бути належний правовий супровід цього обов’язку і хоч стаття 4 Закону України “Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію” визначає порядок проведення та організації мобілізації [13], у реальності цей механізм функціонує досить погано та тягне за собою порушення прав громадян України. Власне, коли мова іде про порушення прав людини, то головну роль тут відіграють представники ТЦК. Протиправні акти, вчинені представниками ТЦК створюють негативне ставлення у суспільства до людей у військовій формі і, як наслідок, військовослужбовці, які повернулися із зони бойових дій та зайняли робочі місця у ТЦК, отримують дуже велику кількість суспільного невдоволення. Такі процеси призводять до дестабілізації ситуації у державі, крім цього страждає честь та гідність військових через осіб, які обіймали посади у ТЦК та із порушеннями законодавства та прав громадян, виконували свої обов’язки.

Трапляються випадки, коли представники ТЦК затримують людей на вулиці та направляють їх до приміщення територіального центру комплектування та соціальної підтримки, такі дії уже можна кваліфікувати як викрадення людини, що відповідно статті 146 Кримінального кодексу України тягне за собою кримінальну відповідальність [14].

Існують також прецеденти, коли безпосередньо на території територіального центру комплектування та соціальної підтримки відбуваються акти побиття та змушення. Якщо побиття можна кваліфікувати як побої, що згідно статті 126 Кримінального кодексу України тягне за собою кримінальну відповідальність [14], то акти змушення, фактично, порушують 60 статтю Конституції України, яка зазначає те, що ніхто не зобов’язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази [4], якщо ми говоримо про акти змушення, то направлені вони безпосередньо на те, щоб під психологічним чи навіть фізичним тиском особа уклала контракт із Збройними силами України, зазвичай такі злочинні дії представники ТЦК вчиняють щодо осіб, які не досягли мобілізаційного віку, згідно нових змін, які запровадив новий закон про мобілізацію, вік коли особа може бути мобілізована – 25 років [12]. Варто зазначити, що особа, яку представники ТЦК затримали на вулиці не може покинути територію ТЦК через те що представники ТЦК перешкоджають таким діям людини, вимагаючи від неї проходження військово-лікарської комісії або ж підписання контрактної служби, що в свою чергу порушує статті: 288 Цивільного кодексу України, яка визначає, що фізична особа має право на свободу [7], та

статтю 289 цього ж Кодексу, яка затверджує, що кожна особа має право на особисту недоторканість [7].

Ці протиправні акти вчинені органами, відповідальними за мобілізаційний процес, порушують низку правових норм, які є закріплені міжнародним правом. Зокрема, найпершим порушується право людини на гідність. У статті 5 “Загальної декларації прав людини” зазначається, що ніхто не може зазнавати такого поводження, що принижує його гідність [11]. Тобто особи, які вчинили такі протиправні дії, щодо громадян України, порушують не тільки національне законодавство, а й міжнародні правові норми. Власне стаття 7 “Міжнародного пакту про громадянські та політичні права” теж проголошує недоторканість і заборону на посягання на гідність людини [16]. Безпосередньо й інші нормативно-правові акти проголошують заборону на приниження гідності у схожому контексті. Шляхом методу аналізу можна зробити висновки, що протиправні дії ТЦК, фактично, є осудними і світова спільнота може це зробити, однак чи буде Україні від цього краще – невідомо.

Звісно, проблема механізму мобілізації постає не тільки у діях ТЦК, стоїть питання про суспільну свідомість та розуміння конституційного обов’язку захищати свою державу. Стаття 22 Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” передбачає обов’язки для громадян, а саме обов’язок прибути у ТЦК у разі виклику, оновлювати свої дані тощо [13]. На жаль, ці обов’язки у повній мірі не виконуються громадянами, але причинами для цього є звичайний страх загинути, погане забезпечення військ та соціальний захист і забезпечення. Порушення обов’язку не є приводом для порушення прав людини. Україна ратифікувала велику кількість міжнародних вимог, договорів, декларацій, конвенцій та статутів і якщо ми позиціонуємо себе як правову державу де право понад усе, то необхідно робити більш цивілізовані методи мобілізації та обмеження прав людини і громадянина, тому що побиття, змушення, перевищення службових повноважень військовою посадовою особою, викрадення та незаконне обмеження волі стають приводом для подачі позовної заяви до суду. Власне, у теперішніх умовах суд – це єдиний метод захисту своїх прав. Ми можемо спостерігати позитивну динаміку, коли ідуть судові процеси над особами, які вчинили протиправні дії під час виконання своїх обов’язків, тому що час воєнного стану – це необхідність обмеження прав людини і громадянина, але ніяк не привід для протиправних дій. Трапляються випадки, коли національна судова система працює недосконало і позови громадян, права яких тим чи іншим чином були порушені, відхиляються або ж суд виносить вирок на користь чи то представників ТЦК, чи то на будь-який інший державний орган. В такому разі необхідно проходити всі судові інстанції, і якщо національні суди на всіх рівнях винесли вирок не на користь особи, права якої були порушені, то це стає приводом для позову до Європейського суду з прав людини.

Одним із шляхів захисту порушених прав є звернення до міжнародних судових інстанцій. Цей процес має свою специфіку. Для того, щоб подати позов у ЄСПЛ громадянину України необхідно пройти судові інстанції усіх рівнів, починаючи місцевими судами та закінчуючи касаційними, крім цього позов до ЄСПЛ необхідно направити до 4-ох місяців після прийняття остаточного рішення вітчизняним судом. В таких умовах звернення з позовною заявою до цього суду може стати єдиним шляхом відновлення порушеного права [17].

Постає питання про забезпечення дійсно дієвого механізму захисту прав громадян, тому що якщо говорити про законодавчі методи захисту прав людини, то постає виключно один шлях – судовий. За порушення громадянами обов’язків та за порушення службовими особами своїх повноважень необхідно запровадити чітку юридичну

відповідальність. Крім цього, варто розробити чіткий механізм контролю дій суспільства та службових осіб, до прикладу: запровадити в обов'язковому порядку для представників ТЦК носіння нагрудних камер – бодикамер, які повинні фіксувати усі дії як службової особи так і громадянина; доповнити кожну службову машину ТЦК камерами дорожньої фіксації. Такі незначні зміни можуть призвести до зменшення кількості випадків викрадення людей. Також, на нашу думку, співробітники ТЦК повинні мати іншу військову форму, у свою чергу суспільство почне розрізняти представників ТЦК та військовослужбовців у лавах ЗСУ, що у свою чергу дещо змінить ставлення суспільства до людей у військовій формі. Кримінальне законодавство, яке встановлює відповідальність за протиправні дії службових осіб, потрібно довершити більш суворішими правовими нормами, тому що службова особа – не є привілейованою особою, це людина, яка має такі ж самі права та обов'язки як і звичайні громадяни, у такому випадку повинна діяти норма, яка закріплена статтею 21 Конституції України, про те, що усі люди є рівні перед законом [4].

Щодо громадян, які порушують обов'язки, такі як: Захист Вітчизни, трудова повинність, поява у ТЦК за викликом, які визначені законодавством, то непотрібно щодо таких осіб порушувати кримінальне провадження чи встановлювати адміністративне порушення, необхідно на базі пробаційних установ залучати таких людей до громадських робіт. Такий підхід також може допомогти обороноздатності України, тому що цю робочу силу, яка з'явиться, можна використовувати для будівництва фортифікаційних споруд або ж задіяти у військовій промисловості. Задля збільшення кількості бажаючих вступити у лави ЗСУ, уряду варто розробити дієву соціальну політику щодо військовослужбовців та сімей військовослужбовців, безпосередньо налагодити забезпечення військ спорядженням, боєприпасами та фінансовим забезпеченням. Може здатися, що такі рішення є сталі і не інноваційними, але вони є найбільш дієві в умовах. Коли Україна згідно статті 1 Конституції України проголошує себе соціальною державою [4].

Мобілізація – це дуже важкий державний процес, який повинен бути чітким, визначеним та швидким, тому що від мобілізації залежить ситуація на фронті та загальний стан справ у Збройних Силах України, але процес мобілізації повинен не порушувати права громадян, а навпаки, заохочувати громадян до несення військової служби, крім цього особи, які несуть службу у лавах Збройних Сил України або ж закінчили нести військову службу та є ветеранами, повинні наділятися соціальними привілеями.

Одним з методів унормування процесу мобілізації може стати рецепція мобілізаційного законодавства з інших країн, до прикладу мобілізаційне законодавство Ізраїлю. Так, у Законі Ізраїлю “Особа призовного віку” встановлюється вік особи, за якого вона буде мобілізована до Збройних Сил Ізраїлю, так для чоловіків встановлюються вікові рамки з 18 – 54 роки, а для жінок з 18 – 37 років, у той момент, коли українське законодавство визначає такий мобілізаційний вік для чоловіків з 18 – 60 років, але якщо йдеться про мобілізацію під час правового режиму воєнного стану, то в лави ЗСУ мобілізуються чоловіки з 25 – 60 років [18].

Щодо жінок, то жінки в Україні підлягають мобілізації виключно за власним бажанням, у той момент, коли в Ізраїлі усі жінки підлягають мобілізації. Щодо військовослужбовців, які тим чи іншим чином порушують військовий обов'язок або ж намагаються завдати собі шкоди задля того, щоб не підлягти мобілізації за станом здоров'я відповідно до Закону про службу оборони Ізраїлю карається штрафом або ж позбавленням волі на 2 роки [18] у той момент, коли Кримінальний кодекс України, а саме стаття 409 передбачає відповідальність за такі дії у вигляді 2 років служби у дисциплінарному батальйоні або ув'язненням на такий самий строк [14].

Висновки.

На підставі проведеного дослідження, можна зазначити, що для розроблення дієвого мобілізаційного законодавства Україні необхідно брати до уваги досвід інших держав у цьому сегменті, тому що від якості проведення мобілізаційного процесу залежить існування самої держави, тому мобілізація – це необхідна система в державі, яка не повинна порушувати права людини та громадянина, тому зважаючи на проведений аналіз даної наукової статті, мобілізаційне законодавство повинне довершуватися у всіх аспектах, а прийняття нового закону про мобілізацію не вирішує усіх тих проблем та викликів, що постають перед українським суспільством. Права людини, не зважаючи на той чи інший правовий стан, не повинні обмежуватися, зокрема і право на гідність, тлумачення якого є багатоманітне, а як наслідок гідність стає однією із найвищих соціальних цінностей, як зазначено у Конституції України та міжнародному праві.

Здійснення обов'язку захисту вітчизни є надто важливим, і від свідомості людей здійснювати цей обов'язок залежить існування України в цілому. Цей обов'язок повинен здійснюватися у чіткому правовому супроводі без порушення прав та свобод людини, тому що, якщо держава не буде дотримуватися статті 1 Загальних засад Конституції України, яка декларує її як правову державу, та такої, яка існує та функціонує на благо людей, люди, у свою чергу, не будуть здійснювати свій обов'язок перед такою державою.

Використана література

1. Орловський О.Я., Боднарук М.І. Людська гідність як фундаментальна цінність та першооснова соціальних прав. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Вип. 6. Ужгород, 2021.
2. Козюбра М.І. Загальна теорія права: підручник. Київ: Ваїте, 2015. 396 с.
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.22 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 12.09.2024).
4. Конституція України: Закон України від 28.06.96 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 11.09.2024).
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.15 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 12.09.2024).
6. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.71 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 12.09.2024).
7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.03 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.09.2024).
8. Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24.02.22 р. № 69/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413> (дата звернення: 12.05.2024).
9. Збройні Сили України. Нормативно-правова база мобілізації. URL: <https://zsu.team/law.html>
10. Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.02.22 р. № 154. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2022-п#Text> (дата звернення: 12.09.2024).
11. Загальна декларація прав людини: Декларація Організації Об'єднаних Націй від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 12.09.2024).
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: Закон України від 11.04.24 р. № 3633-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text> (дата звернення: 12.09.2024).
13. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.93 р. № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3543-12> (дата звернення: 12.09.2024).
14. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.01 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 12.09.2024).

15. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.92 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 12.09.2024).

16. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт Організації Об'єднаних Націй від 16 грудня 1966 р., станом на 19 жовтня 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 12.09.2024).

17. Порядок звернення до Європейського суду з прав людини. – (*Юридична Газета* – онлайн версія). URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/poryadok-zvernennya-do-evropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini.html> (дата звернення: 12.09.2024).

18. Defense Service Law. Basic Laws of Israel. 1986. URL: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/israel-defense-service-law-1986> (дата звернення: 12.09.2024).

~~~~~ * * * ~~~~~